

LBRIS

We know
books

Szamos Plusz
2025

Limes Kiadó
Kolozsvár
2025

Tartalomjegyzék

Elek György A helytörténeti ismeret mint lelki és erkölcsi támasz	5
Csirák Csaba Monológ arról, hogy a zene üzlet, a zene piaci áru, a hallgató pedig fogyasztó	7
Csirák Csaba Szatmáriak a budapesti Zeneakadémián a megalakulástól 1918-ig	11
Fazekas Lóránd Amit egy családi oklevéltár mesél – a Burai és Mankovits család emlékezete	47
Csirák Csaba Jászai Mari a szatmárnémeti színpadokon	64
Csirák Csaba Jászai Mari Nagykárolyban szavalt	80
Fazekas Lóránd Hadad – a Wesselényiek sírkertje	87
Csirák Csaba Egy színészcsalád a Szatmár megyei színjátszás szolgálatában	110
Bessenyei Gedő István – Balogh Ádám Kortárs színházi jelenségek – két előadás	132
Matusinka Beáta Utazás TÉRBEN és IDŐBEN	166

Szerkesztette: Elek György
Borítóterv: Varga-Telegdy Evelyn
Korrektúra: Sógor Beáta
Számítógépes tördelés: Szilágyi Sándor

Megjelent a Szatmár Megyei Tanács támogatásával,
a Szatmár Megyei Hagyományörző Forrásközpont gondozásában,
a Szamos-könyvek sorozatban.

Elek György

A helytörténeti ismeret mint lelki és erkölcsi támasz

A Szamos PLUSZ 2025 szerkesztésekor ugyanaz az elgondolás érvényesült, mint az eddigieknél: jussanak el az olvasókhöz olyan írások, amelyek segítséget nyújtanak Szatmár megye helytörténetének alaposabb megismeréséhez. Bár gazdag helytörténeti anyaggal rendelkezünk, nagyon sok terület vár még feltárára. Hosszú az út, amíg a felszínes ismeretekből, komoly kutatómunkát követően jól dokumentált és hiteles történetek kerekednek ki és azok nyomtatásba kerülnek, s így átmentődnek az utókor számára.

A múlt iránti kíváncsiság mindig ott volt az emberekben. Én azt hiszem, ott van most is, akkor is, ha nem jellemző, hogy az emberek az egyre kevesebb szabadidejüket családfakutatással, szülővárosuk vagy szülőfalujuk történetének a megismerésével töltenék. A „honnan jöttünk, hova tartunk” kérdés megválaszolása egyéni és közösségi szinten is egyre hangsúlyosabbá válik, vélhetően épp azért, mert ma már egyre kevesebben tudnak visszatekinteni eredetük egy hosszabb szakaszára, egyre kevesebben ismerik családjuk múltját, őseik származását, fejlődését, azokat a küzdelmeket vagy azokat a szerencsés helyzeteket, melyek eredményeként eljutottak a jelenbe. Múltismeret nélkül egyek vagyunk a sok közül, élhetünk bárhol a nagyvilágon, nemzeti vagy vallási hovatartozást figyelmen kívül hagyva, identitás nélkül.

Minden ember a származási helyéhez kapcsolódik a legjobban. Ilyen a szülőföld, a lakó- és munkahely, az egykori iskola, erről szeretne legtöbbet tudni. A folyamatosan erősödő, minden jel szerint megállíthatatlan, sokak számára érthetetlen globalizáció épp ezeket a kötéseket oldja fel. Egy ilyen világban a nemzeti és a helyi értékek, a történelmi hagyományok jelentik a biztos fogódzót, a lelki és erkölcsi támaszt. Ezen értékek feltárázásában, megismertetésében, a nemzeti önazonosságtudat erősítésében felbecsülhetetlen szerepe van a helytörténetírásnak.

A Szamos Plusz nem rendelkezik olyan nagy lehetőségekkel, hogy kutatásokat rendeljen meg, de örömmel fogadja, ha bárki jelentkezik, hogy közölné kutatásainak eredményeit. Az idei kiadványunk a szatmári helytörténeszek kutatási eredményeiből közöl egy csokorra valót. Kiadványunkban olvashatnak zenetörténetről, színháztörténetről, családtörténetről és egyéb témákról, amelyek remélhetőleg szintén számot tartanak az olvasók érdeklődésére.

Csirák Csaba

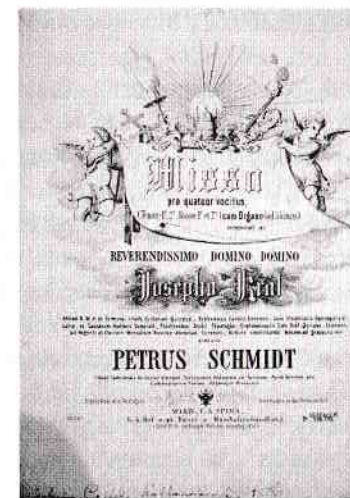
Monológ arról, hogy a zene üzlet, a zene piaci árú, a hallgató pedig fogyasztó

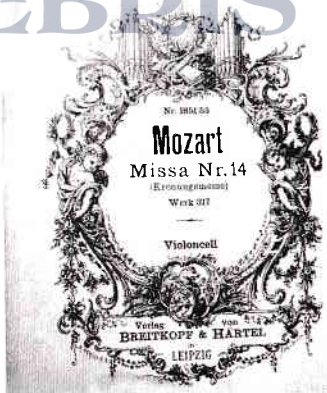
A XIX. század közepétől városaink polgárosodásával más és más tálalási formát öltött a zenei élet. A kastélyokból, a palotákból nagyobb és vegyesebb közönség elé került a zene. Megnőtt a „komolyzene” elérésének lehetősége. Ezzel párhuzamosan Nagykárolyban, Szatmárnémetiben, Nagybányán egyre több házban jelennek meg hangszerek, mint a cimbalom, a hegedű, a zongora és a fúvós hangszerek.

A zeneoktatás eleinte hangszeroktatást jelentett. Ez részesült előnybe, szemben az elméleti tárgyakkal, mint az összhangzattan, zenetörténet, szolfézs stb. Tanuljon meg a gyerek kottából eljátszani néhány nótát, esetleg kisebb darabokat, a többség esetében ennyi volt az igény. Persze voltak akkor is, akárcsak ma, olyan tehetségek, akik azt mondták: a világhírig nem állok meg!

Nem az járt a fejekben, hogy a zene örömszerző, léleképítő, megtisztító erejű, tehát a zene erőforrás, életminőség-javító. Inkább sznob elgondolások vezettek, mit amilyen a társadalmi érvényesülés, exhibicionista hajlamok kiélése (ami főleg virtuozitás különleges tiszteletét jelenti), mert az önmutogatás a zenemű által, nem azonos a zenélés felemelő, léleképítő erejével. Nem jó irány, ha csak a közönség bámulatát szándékozik kivívni az előadó, ha csupán önmaga felemelésére törekszik – a lelkek felemelése helyett.

Nyaranta városainkban a nyitott ablakokból zene áradt ki a virágoskertes

utókra a XX. században is. Egyik ablakból zongora, másikkól hegedű, megint máshonnan cimbalom, tangóharmonika, vagy valamilyen fúvós hangszer hangjait hallhatta a járókelő. Ezek a családi-baráti zenélések fontos kovászai, majd kísérői voltak a kialakuló hivatásos zenei életnek. Nem egy háznál vonósnégyesetek. Nem pénzért, nem hírnévért, nem a hírnév reményében, hanem a zenélés örömeért.

A Székesegyház kottatárában Mozart, Schubert, Gruber stb. misék kottáit találjuk, többségüket a XIX. század közepéről. Ezek a remekművek ünnepi események alkalmával,

sok esetben szentmiséken hangoztak el. Hasonló kottatárakkal rendelkeznek a többi szatmárnémeti, nagybányai, máramarosszigeti templomok. Abban az időben nem az állam, nem civil szervezetek tették hozzáférhetővé a nemes zenét, hanem az egyházak nyitottak kaput a hétköznapi emberek számára a „zenei mennyország” felé. Amikor arra keresünk választ, hogyan ébredt fel ezekben a vidéki városokban az ifjúság igénye felsőfokú zenei képzés iránt, az egyik választ művelt lelkészeinkben, papjainkban, kántorainkban, templomaink kottatárában találjuk meg. Kaplonyban a ferencesek zenei műveltsége, törődése, odafigyelése kellett ahhoz, hogy a világtalan Vanyóczy Györgyöt olyan zenei felkészültséggel bocsássák el a Zeneakadémia irányába, hogy kiváló zongoraművész, zenetanár, zeneszerző lehetett belőle.

Külön ki kell hangsúlyoznunk a színházi zenészek és színházi zenekarok szerepét és jelentőségét, mert ők hozták el az első zenés népszínműveket, az első operett-előadásokat, az első operaária-esteket, az első operaelőadásokat és ezekkel az első világi zenei élményeket.

Az egyházi zenélés és zeneoktatás, a katonazenekarok megjelenése, a színházi zenekarok fellépései mellett meg kell említenünk a cigányzenészek fontos szerepét. A szatmári cigányzenészek már exportképes munkásságukkal Európa szerte, játszották és terjesztették a népies nótákat, népszínművek dalait, nem utolsó sorban saját szerzeményeiket.

Helyi zenei egyesületek alakultak, mint Szatmárnémetiben a Társaskör, a Dalegyesület stb. Összefogták a helyi hivatásos és műkedvelő zenészeket így jelenhetett meg Szatmárnémetiben, Nagybányán, Nagykárolyban egyfajta rendszeres hangversenyélet.

Az egyházi zenészek, a színházi zenészek, a katonazenészek, a cigányzenészek, a műkedvelő zenészek, a műkedvelő kórusok és néhány jól felkészült szakember önzetlen munkája követte ki az utat Szatmárnémetiben az 1903-ban alakult Zeneiskoláig.

A hangzó anyag befogadása, élménnyé emésztése valamelyest nagyobb zenei műveltséget igényel — mondják sokan. Nem ugyanez érvényes az irodalmi, a képzőművészeti, a színházi alkotások befogadására?

Az már egy másik valóság, hogy mindenki a maga tudatszintjének megfelelően nyer újabb tudást, gyűjt és talál újabb élményt. Lesz olyan hallgató, aki okosan, szakismeretek birtokában, és szigorú észszerűséggel építi fel magában a hallott alkotást. Lesz olyan, aki ezzel szemben érzelmi úton fogadja be a művet, intuitíven, vagy valamiféle azonosulással. Eseményi mindkettő együtt lenne. Az eszményi, az Isten.

Schubert Esz-dúr mise

A kottán talált feljegyzések szerint Wiesler Egyed 1932. március 1-én vezényelte a Székesegyházban, Urbán József pedig 1948. március 15-én ugyanott

Azokról az időkről beszélünk, amikor még nem voltak tájainkon hangversenytermek, ezért a hangversenyeket alkalmi termekben szállodák, vendéglők, egyházi és polgári intézmények dísztermeiben, egyesületek nagyobb termeiben tartották. Erős vonzerő volt a hangversenyeket követő közös vacsora, sok esetben táncmulatság. A táncestélyek is hozzátartoztak akkor a hangversenyélethez. Az elmagányosodás leghatékonyabb ellenszerei a zene, a tánc, a találkozás. Csoda történt, olyan csoda, amire a művészet vagy a szeretet képes: a pódiummal szemben ülő gazdagok, szegények, nők, férfiak, államfők,

egyetemet végeztek és írni alig tudók, mind-mind egygé válnak: hallgatósággá, vagy a színházban közönséggé.

Még egy adalék: a művészi alkotásokkal való találkozás, a velük való együtt-lét sajátos viselkedéskultúrát alakított ki a hallgatók táborában. Az előadás közbeni társalgás, a bekiabálások, a ki-be járkálás, az évtizedek múltával megszűnt, kinevelődött a polgári viselkedéskultúra, amihez hozzátartozott igen elegáns öltözködési kultúra is.

Soós Angéla művésznő mesélte, hogy „előadás előtt kilestünk a nézőtérre és csodáltuk a hölgyek újabb és újabb, szebbnél szebb estélyi ruháit. Minden bemutató előadás egyben ruhabemutató, divatbemutató is volt azokon az estéken.” A művésznő szavaiból könnyen kiolvasható, hogy a szépen öltözködő közönségnek pozitív kisugárzása volt a színpadon játszókra. Emelte az esemény ünnepélyességét. Napjainkban mindkettő eltűnőben van. (Újabban egyesek a telefonjukat nyomogatja előadás közben, megzavarva a körülötte ülők figyelmét.)

A lélek immunrendszerének erősítője, a lélek tisztán tartásának egyik leg-hatékonyabb eszköze a zene. Elődeink tudták, hogy mire képes, aki legbelül zenétlen.

Maradjunk még egy pillanatra az elméleti kérdésnél. A fent felsoroltakkal szemben ma a hivatalos és tudományos munkák egy része arról értekezik, hogy a zene üzlet, a zene piaci áru, a hallgatóság a fizetés ellenében „elsajátítja” az árut, fogyasztja a zenét, mert a hangversenyteremben vagy a rádió előtt ülő zenehallgató tulajdonképpen fogyasztó, kitüntetetten: zenefogyasztó lesz.

Aggódunk ennek a fogalomnak a használatakor, mert az emberi törvények szerint, amit fogyasztunk, az egyszer elfogy, nem lesz. És, ha a zene elfogy, zenétlenek leszünk.

„Az ember, aki legbelül zenétlen
S nem hat rá édes hangok egyezése,
Az kész az árulásra, taktikára,
S szelleme tompa, mint az éjszaka.”

Írja a jó öreg és örökké fiatal Shakespeare Vilmos, *A velencei kalmár* című színművében, és fordítja magyarra, mindannyiunk örömeire és okulására Vas István költő, író, műfordító.

Csirák Csaba

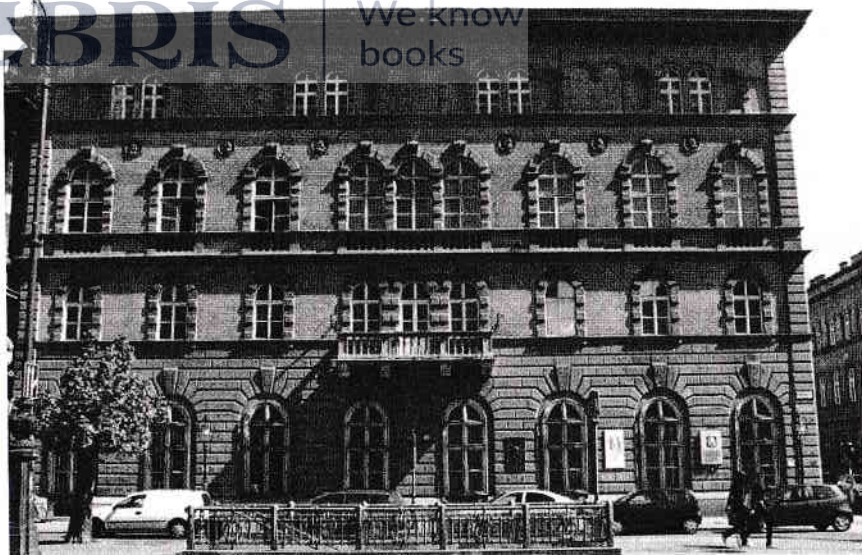
Szatmáriak a budapesti Zeneakadémián a megalakulástól 1918-ig

1875. november 15-én a Hal téren (ma Március 15. tér) egy tizenhat szobás bérházban öt tanárral és harmincnegyzolc növendékkel kezdte meg működését az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia (a továbbiakban Zeneakadémia). Liszt Ferencet (1811–1886) a Zeneakadémia elnökévé, Erkel Ferencet (1810–1893) igazgatóvá nevezték ki. Liszt személye azonnal a nemzetközi érdeklődés figyelmébe terelte az új intézményt. Ábrányi Kornél, Nikolits Sándor és Volkmann Róbert egészítette ki a tanári kart. Prahács Margit Liszt-kutató így írt a Hal térről: „... ez a bájos tér egészen a Duna-partig nyúlt le, ahol nyílt piacon árulták a kövér pontyokat, méteres harcsákat és csukákat. (...) Liszt kilátása a Hal tér 4. számú ház I. emeletéről éppen a tér közepén álló, homokkőből készült kútra nyílt, amelynek szobra halászlányt ábrázol kezében hallal, festői redőkbe omló szoknyával.”

A Hal téri épületben, 1875–1879 között, nem találunk Szatmár vidékéről származó hallgatót. Miért? Az okokat keresve figyelmünket a valóság felé kell fordítanunk. Szatmárnémetiben 1903-ban

Liszt kilátása a Hal tér 4. számú ház I. emeletéről éppen a tér közepén álló kútra nyílt, amelynek szobra halászlányt ábrázol kezében hallal

A Láng Adolf tervezte neoreneszánsz épület, a „Régi Zeneakadémia” az Andrassy út sarkán

alakult meg a Társaskör Zeneiskolája (létrehozója, fenntartója és működtetője a Társaskör volt) és csak 1913-ban a Filharmónia. Tőlünk Nyugatra eső vidékeken több mint egy századdal előtte megjelent Goethe Tasso drámája, Mozart már túl volt a Figaro házasságán, a Don Giovanni óriási sikerén, éppen a Così fan tuttét ünnepelte Prága közönsége. Lássuk be, a távolság Bécs és Szatmárnémeti között nem kilométerekben, hanem tudományosságban, művészetekben, lelki és szellemi értékek tekintetében riasztóan hatalmas volt. Ennek ellenére nagyon nehezen riadtunk fel.

Hogyan is futotta volna lelki, szellemi és fizikai erőből szimfonikus muzsikát játszani a magyarok lakta területeken, amikor az ország a tatár és a török uralom alatt nyögött, aztán ráadásaként kapta a Habsburg elnyomást. Úgy gondoljuk, hogy sok más befolyásoló tényező mellett az itt felsoroltakkal is magyarázható, hogy az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia csak 1875-ben alakult meg, és abban az épületben szatmáriak nem tanultak.

Az idő azonban nem állt meg. 1879 őszén már nyolcvannyolc növendékkel az Andrassy-úti új háromemeletes neoreneszánsz palotába költözött az intézmény (1). Ez az épület volt a Zeneakadémia második otthona. Az első emeleten kapott helyet Liszt Ferenc lakása, a második emeleten Erkel Ferencé.

A második otthonban az Andrassy-úti épületben, a „Régi Zeneakadémián”, ma a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont működik és látogatható. Ebben az épületben már tanultak szatmári hallgatók is (2). Ez azt is jelentheti, hogy voltak, olyan Szatmár vidéki hallgatók, akik ebben az épületben találkozhattak a két alapító nagysággal, Liszt Ferencel és Erkel Ferencel. Talán meghajolhattak előttük, talán a hangjukat is hallhatták, talán kezet is foghattak velük. Ilyen kitüntetett lehetett a máramarosszigeti Hollósy Kornélia, aki 1885-ben első éves volt a zongora szakon, a nagykarolyi Schiff Etelka, aki 1882-ben magánének szakon tanult, az ugyancsak nagykarolyi Leypod Irén, aki 1884-ben volt első éves a zongora szakon. Szatmárnémetiből Nagy Róza találkozhatott az alapítókkal, aki 1882-ben bejutott a zongora szakra, és Buttykay Ákos, aki zeneszerző és zongora szakon tanult. Nagybányáról Takács Mihály, aki 1882-ben kezdte meg tanulmányait a magánének szakon, és Sztancsek Ilona zongora szakos 1883-ban.

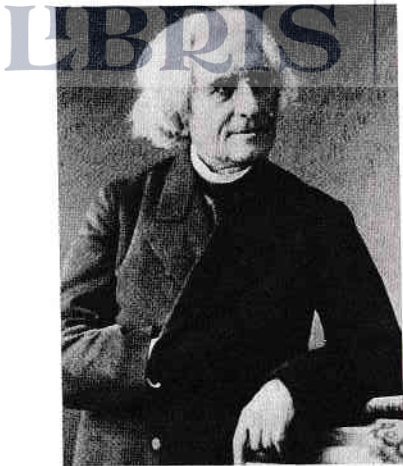

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem 1907-ben épült Korb Flóris és Giergl Kálmán tervei alapján

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

A tények figyelembe vétele végett jegyezzük meg, hogy a „világjáró” Liszt Ferenc többnyire átutazó volt a magyar fővárosban. Évente néhány hónapot töltött, illetve tanított Pesten. A Zeneakadémia elnöki és tanári tisztjét bő évtizeden keresztül

Liszt Ferenc

története, aminek az 1886-ban bekövetkezett halála vetett véget. Erkel Ferenc 1887-ben nyugdíjba vonult. A két alapító személyiség távoztával lezárult a Zeneakadémia történetének első szakmai korszaka.

Működésének harmadik épületét, amely a mai Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem otthona 1907-ben avatták fel (3). A Liszt Ferenc- téren lévő új épületben, az 1907-es felavatástól napjainkig tanultak szatmáriak (4). Úgy Nagybányán, mint Nagykárolyban vagy Szatmárnémetiben voltak még a budapesti Zeneakadémián végzett művészek 1918 után is.

Összefoglalva az 1879–1918 közötti időszakot, a Szatmár vidékéről származók száma 43 hallgató, ebből 48,83%-a az Andrassy-úti épületben, a nagyobbik rész 51,16% a jelenlegi Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem épületében tanult.

Érdekes a szatmári férfi-nő arány. A hallgatók 69,77%-a hölgy (30 személy), csupán 30,23% (18 személy) férfi. Ez a nő-férfi arány azért érdekes, mert például a Bécsi Filharmónia Zenekarában csak a XX. század második felében alkalmaztak női zenészeket.

Felekezeti hovatartozás szerint:

római katolikus	17 hallgató.....	39,53%
izraelita	16 hallgató.....	37,20%
református	4 hallgató.....	9,30%
lutheránus	3 hallgató.....	6,97%
görögkatolikus	3 hallgató.....	6,97%

A szatmári régióból az akadémiára bejutottak hét szak iránt érdeklődtek: zongora (14), zenetanár (14), magánének (11), hegedű (8), zeneszerzés (7), cimbalom (2), gordonka (1). A felvett szakok száma több mint a hallgatók száma, ugyanis voltak olyanok, akik két szakon is tanultak egy időben, pl. zeneszerzés, zongora. A továbbiakban a Zeneakadémia szatmári hallgatóival ismerkedhetünk meg.

Adorján Jenő, izr. hegedűművész – Nagykárolyban született 1874. március 24-én, apja Adler, banki hivatalnok. 1890-ben nyert felvételt a Zeneakadémia hegedű szakára. A legnagyobb mesterek, Joachim József és Hubay Jenő tanítványa volt. 1891 januárjában kilépett az Akadémiáról. Koncertmesterként dolgozott Párizsban, Lübeckben, a düsseldorfi operában és a városi zenekarban. Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz című írásában leírja párizsi találkozását Adorjánnal, szegény honfitársával, aki megmenti őt a lecsúszástól. Adorján hegedűdarabokat és gyakorlatokat is komponált. Egyesek az Osztrák–Magyar Monarchia diffúz virtuózának hívták. Felesége Adorjáné Sámson Mariska (Teke, 1893) operaénekes, a Zeneakadémián szerzett operaénekesi oklevelet. Adorján Jenő Gödöllőn halt meg 1903. szeptember 18-án.

Ambrózy Gizella Mária, lutheránus vallású, zongoraszakos hallgató – Szatmárnémetiben született 1875. április 18-án. Apja Ambrózy Gáspár (Tisold, Gömör megye, 1844 – Szatmárnémeti 1908) banki könyvvezető, anyja Schlafkovszky Hermin (Lőcse). A család Szatmárnémetiben a Fapiac (Árpád, V. Lucaciu) utca 997. szám alatt lakott. Nagy család volt az Ambrózy Gáspáré, Gizella mellett négy fiú Jenő (1876), Kálmán (1878), Sándor (1882), József (1885) ülte körül a családi asztalt. Közülük Sándor olyan szinten zongorázott, hogy felléphetett ünnepi alkalmakkor is. Gizella 1892-ben nyert felvételt a Zeneakadémia zongoraszakára. 18 éves és a Váci Közlöny 1893–01–22/4. számában szerepel a neve: „Lohengrin, részlet, hegedűn előadja Moser Sándor zeneakadémiai tanár zongorán kíséri Ambrózy Gizella k. a.” Az ígéretes kezdés után Gizella kimaradt a Zeneakadémiáról. Férjhez ment dr. Medveczky Antal ügyvédhez és három kislánynak adott életet: Klára, Gizella, Etelka. Életpályája az anyaság szent feladatában teljesedett ki. 1919-ben özvegy anyjával együtt, mint özvegy Medveczky Antalné Ambrózy Gizella adományozott Szatmárnémetiben a Jótékony Nőegylet számára.

Balassa Jenőné, rk. cimbalomművész, színésznő – 1901. október 31-én a Szatmárnémeti Római Katolikus Püspökségen véglegesítették Klára Franciska Otília vezetéknevét Oláhról Dulára, mert az „Oláh” csak „ráragasztott” név, indokolja a 2166. számú intézkedés, aminek meghozatalában számításba vehették a keresztapa, Zamathyi Ferenc megyei jegyző vélekedését.

Összegezve: a kereszteléskor Oláh Klári Franciska Otília 1901-ben hivatalosan Dula Klári Franciska Otília lett. Ennek ellenére fellépései alkalmával nem az Oláh, nem a Dula, hanem a Fátyol Klári nevet használta férjhezmenetelig, akkortól a Balassa Jenőné nevet vette fel.